

ЖАШЫЛ ЭКОНОМИКА — ТУРУКТУУ ӨНҮГҮҮГӨ ЖОЛ

Кыргызстандын жамааттары, фермерлери жана ишкерлери үчүн практикалык колдонмо.

Жашыл экономика — бул адамдардын бакубаттуулугун жана социалдык адилеттүүлүктү жогорулатуу менен бирге, курчап турган чөйрөгө болгон тобокелдиктерди азайтуучу экономика.

CO2 эмиссиясынын аздыгы

Ресурстарды натыйжалуу пайдалануу

Экосистемаларды сактоо

Келечектин негиздери: Жашыл экономика деген эмне?

Жашыл экономика — бул жаратылышка зыян келтирбестен, ресурстарды натыйжалуу пайдалануу менен адамдардын бакубаттуулугун жана социалдык адилеттүүлүктү жакшыртуучу чарба жүргүзүү ыкмасы.

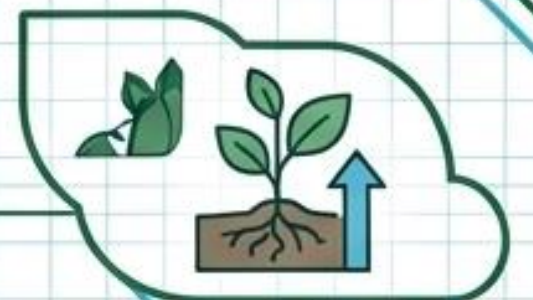
1. Ресурстарды натыйжалуу пайдалануу: Үнөмдөө, кайра иштетүү жана калдыксыз өндүрүш ыкмаларын колдонуу.

2. Таза энергия булактары: Көмүр менен нефтинин ордуна күн, шамал жана суу энергиясына өтүү.

3. Туруктуу өнүгүү: Жаратылышты сактоо менен бирге туруктуу экономикалык пайда табуу.

4. Адамдын ден соолугу: Таза аба, ден соолук жана келечек муундар үчүн сакталган жаратылыш.

Климаттык аялуулук: Эмне үчүн "жашыл" өзгөрүү кечиктирилгис?

Мөңгүлөрдүн эрүүсү
(Экосистемалардын коркунучу): Соңку 50 жылда Кыргызстандын мөңгүлөрүнүн **20-30%ы эрип кетти**. 2030-жылга карата курч суу тартыштыгы күтүлөт.

Жайыттардын деградациясы:
Малдын санын көбөйтүп, сапатына кеңул бурбоодон улам жайыттардын **70%га жакыны** бузулуу коркунучунда.

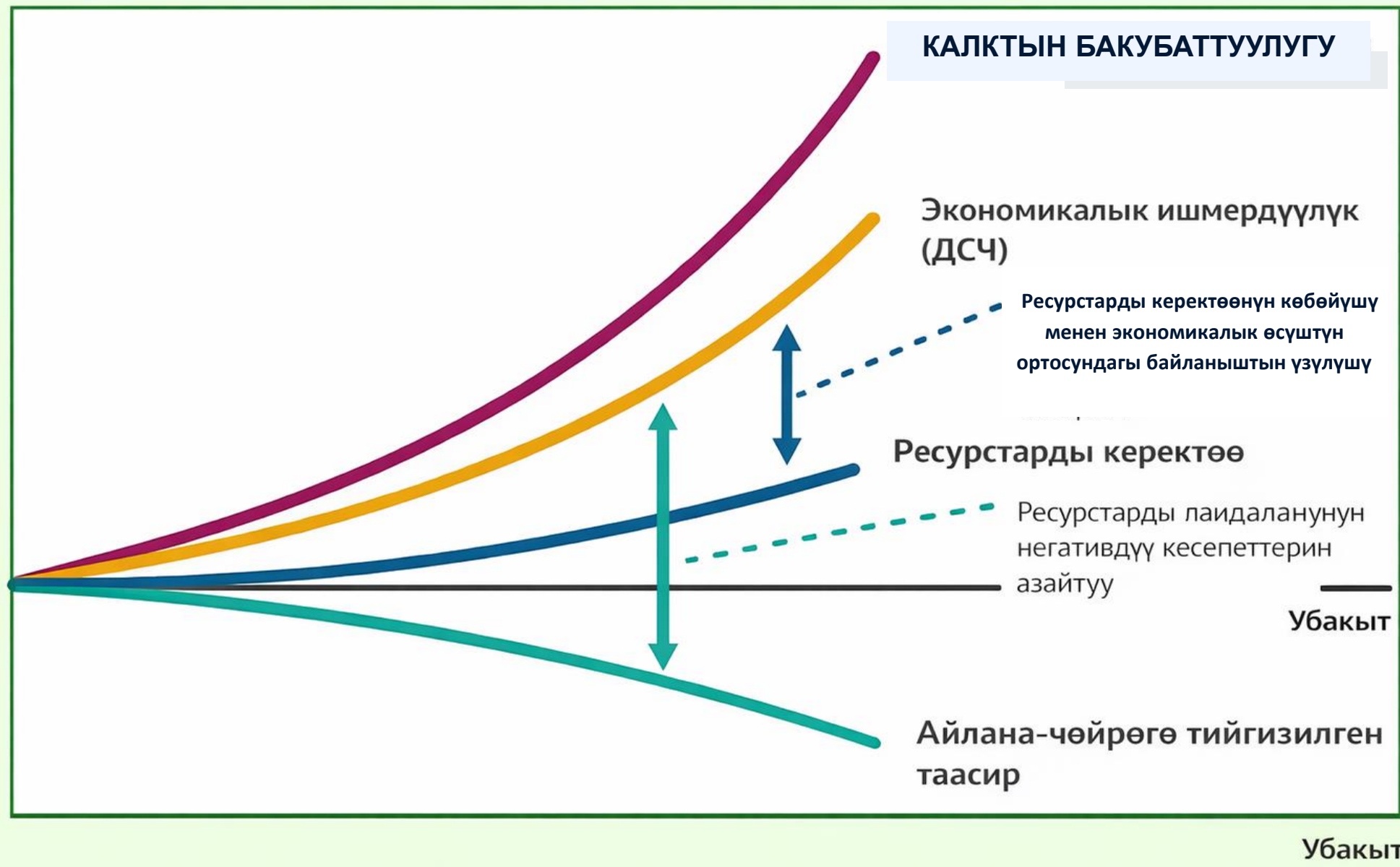
Абанын булганышы:
Кыш мезгилинде Бишкек шаары көмүр жана автоунаа түтүнүнөн улам дүйнөдөгү эң булганыч абасы бар шаарлардын катарында.

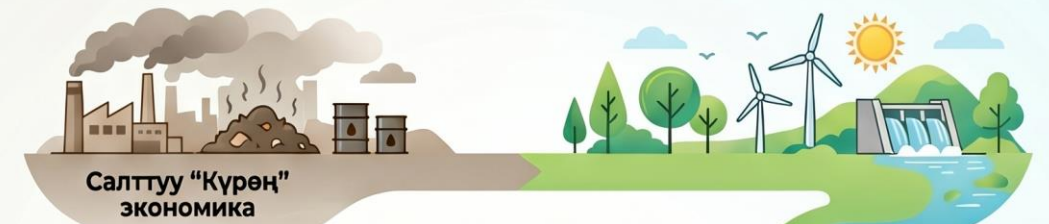
Инвестициялык бурулуш:
Дүйнөлүк капитал эми экологиялык зыянды азайтуучу долбоорлорго гана багытталууда.

ЖАШЫЛ ЭКОНОМИКАНЫН НЕГИЗГИ ПРИНЦИПТ

Жашыл экономика: Келечектин негиздери

	Салттуу ("Күрөң") экономика	Жашыл экономика
1	Ресурстар Чектөөсүз колдонуу ("ыргытуу")	Ресурстар Үнөмдөө жана кайра иштетүү
2	Энергия Көмүр, нефть, газ	Энергия Күн, шамал, суу
3	Натыйжасы Ыш (смог), оорулар	Натыйжасы Таза аба, ден соолук

Ресурстарды натыйжалуу пайдалануу
Үнөмдөө, кайра иштетүү жана калдыксыз өндүрүш ыкмаларын колдонуу.

Туруктуу өнүгүү
Жаратылышты сактоо менен бирге туруктуу экономикалык пайда табуу.

Энергия Таза энергия булактары
Көмүр менен нефтинин ордуна күн, шамал жана суу энергиясына өтүү.

Адамдын ден соолугу жана келечек
Таза аба, ден соолук жана келечек муундар үчүн сакталган жаратылыш.

Диаграмма жашыл экономикага өтүү менен бакубаттуулуктун жана экономиканын өсүшү ресурстардын керектөөсүн жана айлана-чөйрөгө терс таасирин азайтуу менен болушу мүмкүн экендигин көрсөтүп турат.

Салттуу ("Күрөң") жана Жашыл экономика: Стратегиялык тандоо

Салттуу ("Күрөң") экономика

Ресурстар

Чектөөсүз колдонуу («алуу-колдонуу-ыргытуу» модели).

Энергия

Көмүр, нефть, газ (парник газдарын бөлүп чыгаруу).

Максаты

Жаратылыштын эсебинен мүмкүн болушунча көп пайда табуу.

Кесепети

Климаттын бузулушу, суунун тартыштыгы, ыш (смог) жана оорулар.

Жашыл экономика

Ресурстар

Үнөмдөө, кайра иштетүү жана калдыксыз өндүрүшкө багыт алуу.

Энергия

Күн, шамал, суу сыяктуу кайра жаралуучу булактар.

Максаты

Жаратылышты сактоо менен бирге туруктуу пайда табууга жетишүү.

Кесепети

Туруктуу пайда, таза аба, ден соолук жана келечек муундар үчүн сакталган жаратылыш.

Трансформациянын негизги секторлору

Митигация (Эмиссияларды азайтуу)

Парник газдарынын бөлүнүп чыгышын азайтуу жана климаттын өзгөрүшүн жайлатуу

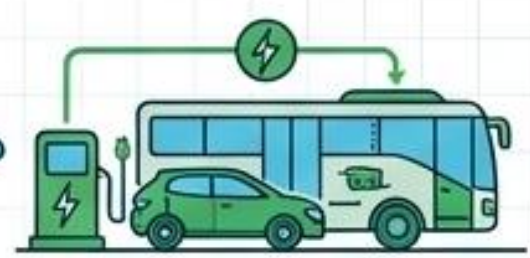
Энергетика

Калдыктарды башкаруу

Жашыл өнөр-жай

Жашыл транспорт

Адаптация (Климатка ыңгайлашуу)

Климаттын өзгөрүшүнүн кесепеттерине инфраструктураны жана коомчулукту даярдоо

Суу ресурстары

Айыл-чарба

Региондорду өнүктүрүү

Туризм

8 негизги багыт боюнча комплекстүү иш-аракеттер экологиялык таза инфраструктураны жана туруктуу чечимдерди жаратат.

Мамлекеттик План: 2029-жылга чейинки максаттуу көрсөткүчтөр

Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин №544 токтому менен бекитилген «Жашыл» экономиканы өнүктүрүү программасы.

-20%

+25%

30%

30%

ИДПнын энергия сыйымдуулугун төмөндөтүү.

Айыл чарба өндүрүмдүүлүгүнүн өсүшү.

Деградацияланган жерлерди калыбына келтирүү.

Жашыл мамлекеттик сатып алууларга жетишүү.

Максат: Экологиялык стандарттарды жогорулатуу жана жаратылыш ресурстарын натыйжалуу пайдалануу аркылуу туруктуу экономикалык өсүштү камсыз кылуу.

Технологиялык чечимдер: Таза энергияны өндүрүү

Күн станциялары (PV)

Экономика:

1 кВт = жылына 1200–1500 кВт·саат. Үй чарбасынын чыгымдарын 50–100%га кыскартат (Кызмат мөөнөтү 25 жыл).

Экология:

Жылына 1–1,5 тонна CO₂ үнөмдөлөт (1 кВт үчүн).

Микро-ГЭС

Экономика:

Тоолуу айылдар үчүн идеалдуу. 10 кВт = 70 000–90 000 кВт·саат. (100 кВт бүтүндөй бир айылды камсыз кылат).

Экология:

Нөл эмиссия, күйүүчү майсыз 30–50 жыл үзгүлтүксүз иштейт.

Жылуулук насостору

Экономика:

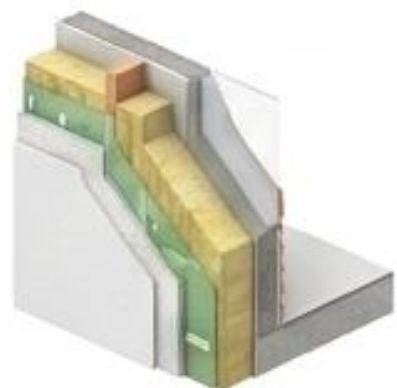
1 кВт электр энергиясы = 3–5 кВт жылуулук. Жылытууга кеткен чыгымдарды 40–60%га азайтат.

Экология:

1 үй жылына 3–5 тонна көмүрдү үнөмдөйт.

Энергиянын натыйжалуулугу: Эң арзан жана тез жыйынтык.

Имараттарды жылуулоо

Экономика: Жылытууга кеткен чыгымдар **25–40%га** кыскарат.

Инвестициялар **3–5 жылда** өзүн актайт.

Экология: Жылуулуук жоготуулары **30–50%га** азаят, 1 үй үчүн CO2 эмиссиясы жылына **1–3 тоннага** чейин төмөндөйт.

Күн коллекторлору

Экономика: Исстик сууга болгон чыгымдар **60–70%га** төмөндөйт.

1 үй жылына **1500–2500 кВт·саат** үнөмдөйт.

Экология: Көмүр керектөө азаят, CO2 эмиссиясы **1–2 тоннага** кыскарат.

LED-жарыктандыруу

Экономика: Электр энергиясын керектөө **50–80%га** төмөндөйт. Кызмат мөөнөтү **25 000–50 000 саат.**

Экология: 1 лампа жылына **50–100 кВт·саат** үнөмдөйт.

Энергиянын натыйжалуулугу – эң арзан жана тез «жашыл» кадам.

Жашыл Айыл Чарбасы: Минималдуу ресурстар менен жогорку түшүм

Гидротаран насосу

(Тоо этектери үчүн идеалдуу):

Электрсиз жана күйүүчү майсыз иштейт

(Энергия чыгымы **100% нөл**).

Күнүнө **5-20 м³** сууну сырткы энергиясыз жогору көтөрөт.

Гидропоника

(Тоют өндүрүшү):

Мал үчүн даяр тоют

7-10 күндө чыгат.

Сууну керектөө

70-90% азаят.

1 тонна гидропондук тоют

5-6 тонна кадимки жашыл

чөптү алмаштырат.

Сүт саалгын

10-20% өстүрөт.

Тамчылатып сугаруу жана Күнесканалар:

Сууну **40-60%** үнөмдөйт.

Түшүмдүүлүк ачык талаага караганда

2-4 эсе жогору.

1 гектар күнескана = **3-5** гектар талаа.

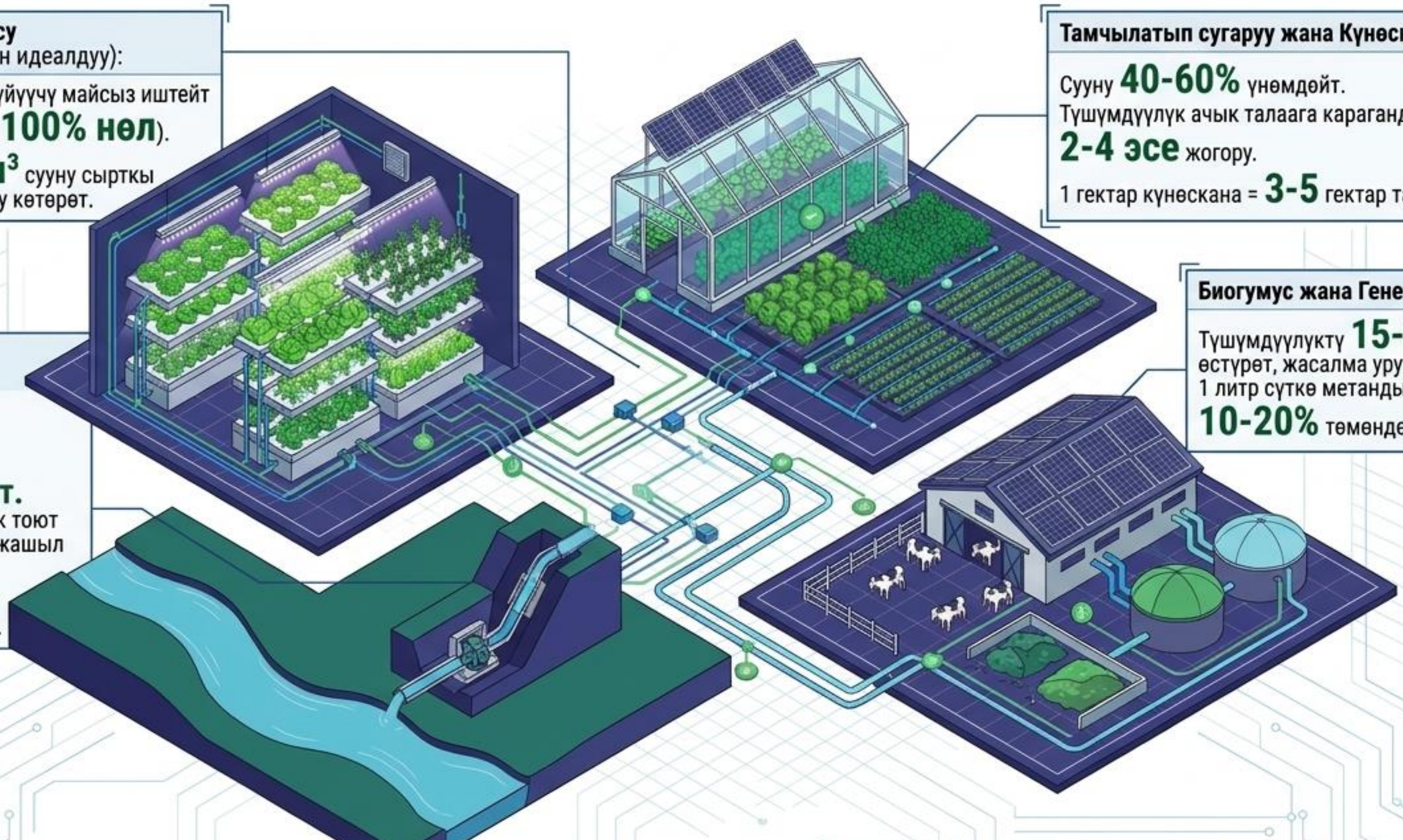
Биогумус жана Генетика:

Түшүмдүүлүктү **15-30%**

өстүрөт, жасалма уруктандыруу

1 литр сүткө метандын бөлүнүшүн

10-20% төмөндөтөт.

ЖАШЫЛ АЙЫЛ ЧАРБА

Дүйнөлүк деңгээлде айыл чарба парник газдарынын ~20–25% түзөт.

Биогумус

Эмне берет?

- Химиялык жер семирткичке альтернатива
- Топурактын гумусун көбөйтөт
- Көмүртекти топуракта кармайт

Сандык эффект:

- ✓ Түшүмдүүлүк 15–30% өсөт
- ✓ Минералдык жер семирткичтерге болгон чыгым 25–50% кыскарат
- ✓ Топурактын ным кармоосу 20–40% жакшыртат
- ✓ 1 гектарга CO₂ эквиваленти 0,5–1 тонна чейин азайышы мүмкүн

Жашыл гидропондук тоют

Эмне берет?

- Мал үчүн 7–10 күндө даяр тоют
- Жайытка болгон басымды азайтат
- Сууну үнөмдөйт

Сандык эффект:

- ✓ 1 кг кургак тоют алуу үчүн суу керектөө 70–90% азаят
- ✓ 1 тонна гидропондук тоют ≈ 5–6 тонна салттуу жашыл чөптү алмаштыра алат
- ✓ Сүт өндүрүмдүүлүгү 10–20% жогорулатат
- ✓ Жайыт деградациясын 15–30% азайтат (ферма масштабында)

Жасалма жол менен уйларды уруктандыруу

Эмне берет?

- Генетиканы жакшыртат
- Малдын продуктивдүүлүгүн жогорулатат
- Метан интенсивдүүлүгүн азайтат

Сандык эффект:

- ✓ Сүт өндүрүмдүүлүк 20–40% өсөт
- ✓ Эт өндүрүмдүүлүк 15–25% көбөйөт
- ✓ 1 литр сүт үчүн бөлүнгөн метан 10–20% азаят
- ✓ Төл алуу коэффициенти 10–15% жогорулайт

Технологиялык интеграция: Агро-фотовольтаика (Agri-PV)

Concept

Agri-PV: Бир аймакта кайра жаралуучу энергияны, айыл чарба өндүрүшүн жана биологиялык ар түрдүүлүктү сактоону айкалыштыруу. Жерди пайдаланууну оптималдаштыруучу эң заманбап ыкма.

Key Advantages

- ✓ - Энергиянын натыйжалуулугу жана экологиялык тазалык.
- ✓ - Жердин нымдуулугун сактоо жана өсүмдүктөрдү ашыкча күндөн коргоо.
- ✓ - Фермерлер үчүн кошумча **пассивдүү киреше (электр энергиясын сатуу же үнөмдөө)**.
- ✓ - Туризм жана айыл чарбасында интеграцияланган туруктуу технологияларды көрсөтүү платформасы.

Экологиялык Транспорт: 2029-жылга карай маршрут

Төмөн көмүртектүү жана экологиялык таза транспорт

Электромобилдер жана транспорттун альтернативдүү түрү

- ✓ Эксплуатациялоо деңгээлинде чыгарылган заттарды 100%га чейин азайтуу
- ✓ Абанын жана жердин булганышын азайтуу (ГМС)
- ✓ Экологиялык таза транспорт
- ✓ Бензин менен жүрүүчү автоунааларга альтернатива

Зарядтык инфраструктура

- ✓ Электромобилдерди массалык түрдө 5%ке чейин киргизүү мүмкүнчүлүгү
- ✓ Заряддоо станцияларынын саны 1000ден ашыкка өстү

Заряддалуучу автожолдор

(Япония, Южная Корея, Швеция, Великобритания, США)

- ✓ Трассада электромобилдерди үзгүлтүксүз кубат менен камсыз кылат
- ✓ Энергия чыгымы 100% нөл
- ✓ Экологиялык жактан туристтер үчүн аймактын жагымдуулугун жогорулатуу

Туруктуу Туризм: Жаратылышты сактап, экономиканы өстүрүү

PRECISION SPEC-BOX

2029-

Максат: Туризмдин ИДПдагы үлүшүн 7%га жеткирүү жана 15,000 жаңы жумуш орундарын түзүү.

Өткөн мезгил (Туруксуз Туризм)

Жаратылышка күч келтирген, энергияны көп талап кылган эски инфраструктура.

2029 Келечеги (Жашыл Инфраструктура)

Эко-отелдер жана эко-үйлөр: Күн панелдери, LED жарыктандыруу, сууну жана электр энергиясын үнөмдөө системалары.
Спартур жана Тоо туризми: Табиятка минималдуу таасир этүүчү эко-жолдор, веломаршруттар. Биоартүрдүүлүктү сактоо.

Key Directions

Спорттук жана Тоо туризми: Табиятка минималдуу таасир этүүчү эко-жолдор, веломаршруттар. Биоартүрдүүлүктү сактоо.

Агротуризм жана коомчулукту тартуу: Туристтерди жергиликтүү фермердик практикага жана токойлорду калыбына келтирүүгө тартуу (Таиланд, Кения, Индонезия тажрыйбасы).

ТУРУКТУУ ЖАНА ЖАШЫЛ ТУРИЗМ

Энергияны үнөмдөгөн эко-үйлөр

Багыттар боюнча туризм

Жергиликтүү жамааттардын катышуусундагы экотуризм

- Мейманканалар күн панелдерин, LED жарыктандырууну жана энергияны үнөмдөөчү жылытуу/кондиционерлөө системаларын колдонушат
- Сууну жана электр энергиясын керектөөнү азайтышат
- Таштандыларды кайра иштетүү системаларын жана экологиялык таза материалдарды киргизишет
- Шаарлардагы урбанисттик «жашыл» мейманканалар

- Спорттук туризм: треккинг үчүн эко-жолдор жана жаратылышка минималдуу таасир этүүчү веломаршруттар
- Тоо туризми: туристтик объектилерде кайра жаралуучу энергияны колдонуу, биоартүрдүүлүктү сактоо
- Агротуризм жана маданий туризм: туристтерди жергиликтүү фермердик жана кол өнөрчүлүк практикасына тартуу

Мисалдар:

- Индонезия: чай жана кофе плантацияларын өнүктүрүү боюнча туристтерди тартууда

- Туристтер токойлорду калыбына келтирүүгө, дарактарды отургузууга жана экосистемаларды калыбына келтирүүгө, жапайы жаратылышты коргоого активдүү катышууда.

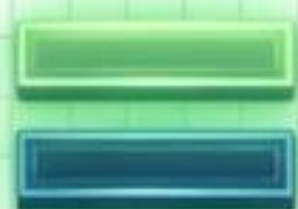
Мисалдар:

- Таиланд: мангр токойлорун жана жаратылыш коруктарын калыбына келтирүү долбоорлору
- Кения: туристтердин саваннаны сактоого жана пилдерди жана башка жаныбарларды коргоого катышуусу менен сафари-туризм

Калдыктарды Башкаруу: Таштанды эмес, Чийки Ресурс

**1
Тонна
Кагаз**

**17 Дарак
сакталат**

**26,000л
Суу үнөмдөлөт**

**4,000 кВт·с
Энергия**

**1
Тонна
Текстиль
кайра
иштетүү**

**3-4 Тонна
CO2 кыскарат**

**Полигон көлөмү
1 м³ азаят**

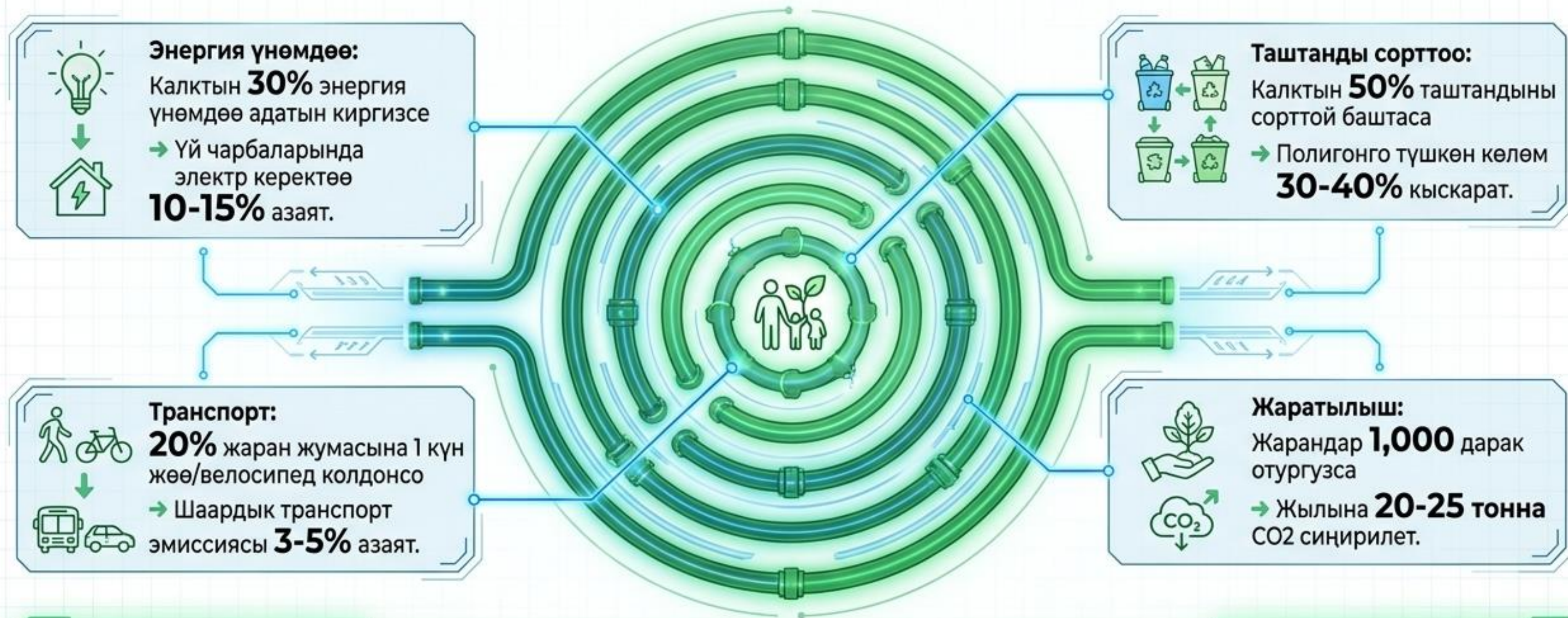
**1
Тонна
Пластик**

**1.5-3 Тонна
CO2 үнөмдөлөт**

Органикалык калдыктарды бөлүү полигондордогу метан эмиссиясын 20-30% азайтат. Жалпы сорттоо полигонго түшкөн таштандыны 50% чейин кыскартат.

Экологиялык Маданият: Трансформациянын Негизги Кыймылдаткычы

Баштоо үчүн кичинеден баштаңыз. Бул — жашыл экономиканын эң арзан, бирок эң таасирдүү чарасы. Кичинекей кадамдар инвесторлордун ишенимин жаратат.

Финансылык механизмдер: Долбоорлорду кантип каржылоого болот?

ГЛОБАЛДЫК ДЕҢГЭЭЛ: Эл аралык климаттык фонддор

Жашыл климаттык фонд (ЖКФ)

Focus: Калыбына келтирилүүчү энергия, токой чарбасы

Глобалдык экологиялык фонд (ГЭФ)

Focus: Биологиялык ар түрдүүлүк, жерлердин деградациясы

Адаптациялык фонд

Focus: Суу ресурстары, инфраструктура

УЛУТТУК ДЕҢГЭЭЛ: Мамлекеттик жана муниципалдык механизмдер

Жашыл облигациялар (Green Bonds)

Инвесторлор атайын экологиялык долбоорлорду каржылоо үчүн карызга акча беришет.

Мамлекеттик жашыл гранттар

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жана коомдук уюмдарга субсидиялар.

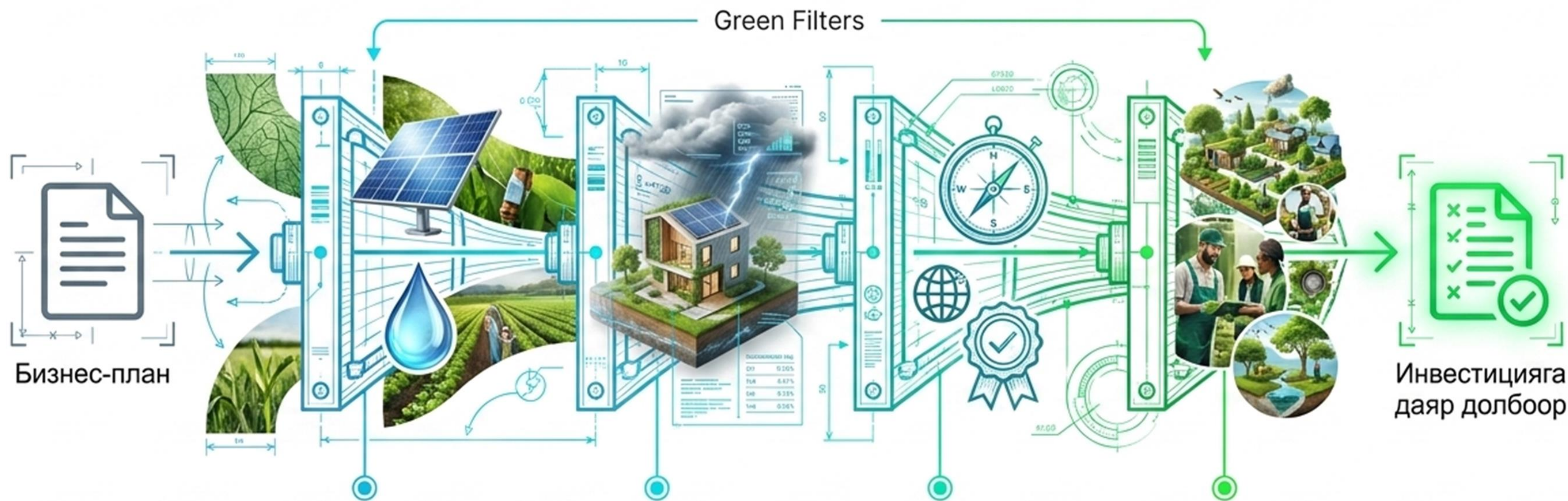
ЖЕРГИЛИКТҮҮ ДЕҢГЭЭЛ: Банктардын жашыл кредиттери

«АБанк», «Элдик Банк»

Энергияны үнөмдөөчү технологияларга (мисалы, жылуулоо) жана тамчылатып сугаруу системаларына төмөн пайыздык кредиттик линиялар.

Инвесторду кантип тартуу керек? "Жашылдыкты" далилдөө формуласы

1. Далилдөө (Математика):
Көмүртек эмиссиясын канчага азайтат? Канча сууну үнөмдөйт?
(Конкреттүү эсептөөлөр).

2. Тобокелдиктер:
Пессимисттик сценарийде да долбоордун климаттык тобокелдиктерге туруктуулугун көрсөтүү.

3. Стандарттар:
Эл аралык (IFC Green Building) же улуттук талаптарга жооп берүү.

4. Кошумча пайдалар:
Жаңы жумуш орундары, аймактын жагымдуулугу, социалдык таасир.

КӨҢҮЛ БУРГАНЫҢЫЗДАР ҮЧҮН РАХМАТ!

Бишкек ш.,
Бөкөнбаев көчөсү, 102

+312 30 18 05

www.aris.kg

